



ÍNDEX

Introducció 9

I. L'evolució de la indústria del vidre: del segle XIX fins al present 17

Les transformacions de la indústria del vidre de finals del segle XIX fins els anys vint 17

Les crisis vidrieres dels anys vint i els anys trenta 20

Les dificultats de la postguerra 23

El creixement a partir de finals dels cinquanta fins a la crisi dels anys setanta 26

La crisi dels setanta i la reestructuració posterior 30

La internacionalització en la fabricació de vidre 33

II. Més d'un segle de cooperativisme vidrier, una visió de conjunt 37

El primer antecedent en el cooperativisme vidrier 37

Les cooperatives de principi de la dècada dels anys vint 38

L'esclat del moviment cooperatiu al vidre blanc i al cristall 50

La Guerra Civil i el cooperativisme vidrier 66

Repressió i tutela del cooperativisme durant el franquisme 75





La fi del cooperativisme a la indústria del vidre:
des dels anys setanta fins el present 88

III. Relats monogràfics del cooperativisme vidrier 99

La Protectora. Cooperativa de fabricació de vidre
a Cervelló 99

Cristalleries de Mataró 105

Fàbrica de Cristall Obrera La Torrasa SA 132

Societat Cooperativa Vidrieres Styl 145

Cooperativa Fàbrica de Cristall La Esmeralda 164

La Verneda Societat Cooperativa Obrera 174

Cooperativa Obrera La Primitiva 189

Vidrieria de Cornellà, S.C 190

Societat Cooperativa Agrupació Vidriera 196

Cristalleria Cooperativa Barcelonesa 215

Cooperativa Popular Vida Nova 217

Manufactures del Vidre Societat Cooperativa 220

Cooperativa Popular Vidriera de Cervelló 223

Productora del Vidre Societat Cooperativa 225

La Moderna. Fàbrica de vidre buit. Cooperativa
Obrera 227

Vidrieria Jordi 230

Societat Cooperativa Ibèrica Industrial del Vidre 231

Cooperativa Industrial del Vidre La Gacela 243

Cooperativa Industrial del Vidre San Antonio 245

Cooperativa Vidriera Santa Maria de Cervelló 253

Vimaco, Vidrieria de la Maresma Cooperativa
Obrera 255



Cristalleries San Miguel	257
Cooperativa Artesana Vidriera de Sabadell «Noels»	268
Cooperativa Industrial Obrera del Arte d'Arenys de Mar	269
Barcelonesa del Vidre SCCL	271
Conclusions	273
Annexos. Relació de les cooperatives vidrieres a Catalunya (1893-2010) i mapa de la seva distribució en el territori	283
Fonts. Relació d'arxius consultats i acrònims utilitzats	287
Bibliografia	289

INTRODUCCIÓ

Escriure avui sobre les cooperatives vidrieres és parlar d'una història que té un principi i un final. Com podrem veure en aquest treball, hi ha una llarga tradició de cooperativisme obrer en la fabricació del vidre a Catalunya. Algunes d'aquestes cooperatives són força conegudes, però d'altres en sabem ben poca cosa. Disposem d'algun precedent de cooperatives en la producció de vidre de finals del segle XIX, si bé la majoria d'elles foren constituïdes a partir dels anys vint i especialment en els anys trenta. Durant molt de temps, les cooperatives en la fabricació del vidre foren elements importants en el cooperativisme de producció a Catalunya. Algunes van tenir una existència prou llarga, altres no van superar les crisis associades als seus processos de fundació. No obstant, unes i altres anaren desapareixent fins arribar al moment present, en el qual no existeix cooperativisme de producció en aquest sector industrial. Per això podem dir que, en cert sentit, el cooperativisme vidrier és un tema ja tancat.

Malgrat això, si bé és un procés ja clos, la seva anàlisi històrica ens proporciona elements força interessants que ens permeten reflexionar sobre aspectes importants del cooperativisme. Anant més enllà, també ens ajuda a conèixer com determinats grups d'obrers, ara en diríem persones, han fet front històricament a les injustícies originades pel sistema capitalista. Saber com aquestes persones s'autoorganitzaren i com, en condicions difícils, foren capaces de trobar un camí per poder guanyar-se la vida mitjançant els seus coneixements professionals i el seu propi treball, ja

és un element suficient que justifica la necessitat i la utilitat d'un estudi com el que ara estem presentant. Però, a més, des de fa uns anys ens trobem en un període on, de nou, el sistema capitalista en el que vivim ha entrat en una fase de crisi i reorganització, i això ho està fent a través de modificar substancialment les bases de les relacions laborals en les que es sustentava fins el moment. En aquest context ha reaparegut un nou interès contemporani per la creació de cooperatives que, novament, com en altres circumstàncies semblants, són percebudes com una possible sortida a la crisi econòmica i social en la que estem immersos. Això passa per l'organització entre iguals de projectes que puguin servir per superar les dificultats econòmiques de la gent que participa en aquestes experiències. Alhora, en molts casos, les cooperatives es constitueixen també per convertir-se en un element de transformació social. Actualment existeixen iniciatives sòlidament assentades des de fa molt de temps, i altres de noves que s'hi van incorporant. És una reedició coetània dels vells somnis cooperativistes.

En aquest nou context, hi ha un cert interès en conèixer el passat del moviment cooperativista. S'han publicat estudis en profunditat i s'han realitzat exposicions divulgatives destinades a donar a conèixer la història de determinades experiències cooperatives, o del passat cooperatiu en un o altre lloc. El nostre estudi pretén ser una contribució en aquest sentit. Així, volem donar a conèixer la història de les cooperatives creades en la fabricació de vidre a Catalunya. Només la més coneguda i alhora la de més importància econòmica i política de totes elles, Cristalleries de Mataró, havia despertat l'interès acadèmic. Fet que es constata amb una monografia que li estava dedicada i uns pocs articles referits a la mateixa. De la resta en sabem ben poca cosa, per no dir res.

Hem realitzat el nostre treball des d'una perspectiva acadèmica i alhora des d'una posició d'afinitat. Però malgrat això, hem realitzat un esforç per defugir de qualsevol aproximació que signifiqués una idealització del model cooperativista. Ens ha semblat que la millor aportació que podíem fer a aquest nou interès pel cooperativisme passava per fer una anàlisi crítica del passat de les cooperatives del vidre. El plantejament general d'aquest treball ha evitat, en allò possible, oferir una apologia acrítica del moviment

cooperatiu en aquest sector productiu. Voluntàriament, ens hem allunyat de l'hagiografia i ens ha semblat que era tan important assenyalar l'obra constructiva del cooperativisme vidrier com destacar les contradiccions en les que es van trobar els obrers i les obreres —poques— que hi participaren.

En relació a la nostra perspectiva d'anàlisi ens ha interessat conèixer quines foren les dificultats sorgides en la gestió de la mà d'obra, i com les diverses cooperatives establiren quins eren els drets que devien tenir els diversos grups de treballadors que hi participaven: socis, nouvinguts, dones i aprenents. Hem pogut resseguir l'existència de diversos models cooperatius. Des d'aquells en els que s'assolien importants quotes d'igualtat entre les persones que hi participaven fins aquells altres en els que l'existència de diferències importants impedièren considerar una determinada entitat com a cooperativa, malgrat autoatorgar-se aquell títol. En aquest sentit, hem considerat el terme cooperativa amb la màxima amplitud possible. En l'estudi hi ha falses cooperatives, pseudocooperatives —organitzades pels empresaris per externalitzar els seus costos de producció—, intents fallits i, òbviament, el que constitueix el gruix principal de l'anàlisi, autèntiques cooperatives. Hem emprat aquest criteri tan ampli perquè això ens ha ajudat a comprendre realment el fenomen cooperativista del vidre. Hem volgut assenyalar la conflictivitat i el debat existent entre aquestes cooperatives i el moviment sindical, en el nostre context bàsicament anarcosindicalista, respecte la potencialitat transformadora de l'acció cooperativa. Hem pogut resseguir les condicions d'autoexplotació que en diverses circumstàncies crítiques algunes d'aquestes cooperatives s'imposaren per aconseguir la seva supervivència. En resum, considerem que l'anàlisi de la conflictivitat interna i externa del cooperativisme vidrier a Catalunya és una contribució interessant pel coneixement específic del cooperativisme en el sector i també del cooperativisme en general.

La totalitat de les cooperatives estudiades es dedicà a la fabricació d'una determinada modalitat de vidre buit. És a dir, no es crearen cooperatives ni en la fabricació de vidre pla, ni en la fabricació industrial d'ampolles. Ambdós subsectors es caracteritzaren, com esdevé actualment en la indústria del vidre en el seu conjunt,

per la gran quantitat de capital que requeria la producció. Dins de l'àmbit d'aplicació de les cooperatives que estem considerant, el de la fabricació no automatitzada de vidre buit, ocuparen nínxols de producció molt diferents. Vidre per a farmàcies i laboratoris, per a perfumeries, fabricació d'ampolles en petites sèries, vidre de taula, cristall artístic, flotadors per a la pesca, vidre per il·luminació —inclosa la fabricació de bombetes elèctriques— entre molts altres objectes. I, encara, algunes de les cooperatives reeixiren en els seus projectes de mecanitzar la seva producció. Malgrat que en la majoria dels casos no eren indústries de caire artesanal, en totes elles el factor treball, si més no en el moment de la seva fundació, era molt més important que el factor capital.

Pel que fa a les fonts emprades i als arxius consultats, hi ha una relació acurada al final del text, però val la pena assenyalar quins han estat els més interessants. Possiblement l'arxiu més important que hem pogut consultar ha estat l'Arxiu Nacional de Catalunya. Així, ha estat especialment útil el seu fons 930, el de la Federació de Cooperatives de Serveis i Cooperatives de Transportistes de Catalunya, amb material d'una riquesa extraordinària. També hem consultat el fons de la Conselleria de Treball de la Generalitat referit als Expedients de Regulació d'Ocupació, que ens ha permès conèixer les condicions de tancament d'algunes de les cooperatives estudiades. A més, hem realitzat la nostra tasca de recerca en diversos arxius locals que contenien els fons d'alguna de les entitats considerades. D'aquesta manera, a l'Arxiu Comarcal del Maresme a Mataró —hem pogut consultar el fons de Cristalleries de Mataró, en part inèdit fins el moment—, a l'Arxiu Municipal de l'Hospitalet tenim el fons de la Fàbrica de Cristall Obrera La Torrassa, de l'Arxiu Municipal del Districte de Sants-Montjuïc de Barcelona hem utilitzat el fons de la Societat Cooperativa Agrupació Vidriera de Sants, i de l'Arxiu Històric de la Ciutat de Badalona hem emprat el material de Cristalleries San Miguel i del Cristall de Badalona. Tot això ha estat complementat amb la recerca al Archivo General de la Administración d'Alcalá de Henares. Allí hem consultat els fons del Ministerio de Industria, referits a les sol·licituds fetes per les cooperatives per construir nous forns i modificar els sistemes de producció; els fons del

Ministerio del Trabajo amb expedients referits a l'acompliment de la legislació vigent sobre cooperatives; i els fons del Sindicato de la Cerámica y el Vidrio. Finalment, també cal mencionar la importància que han tingut les fonts hemerogràfiques, amb el buidatge sistemàtic i complet de *El Vidrio* (1915-1923), òrgan de la Federación Española de Vidrieros y Cristaleros, de *Acción Cooperatista* (1920-1938), l'òrgan de la Federació Regional de Cooperatives de Catalunya, de la Unión Obrera (1921-1936), orgue oficial de la Corporación General de Trabajadores-Unión de Sindicatos Libres i el *Boletín de la Unión Territorial de Cooperativas Industriales de Cataluña* (1957-1958). Hem realitzat buidats hemerogràfics específics a *Solidaridad Obrera* i a *La Vanguardia*, entre altres. Finalment, la utilització dels recursos digitals disponibles a la xarxa ens ha permès conèixer notícies disperses sobre alguna de les cooperatives estudiades, ajudant a completar el relat de la seva història. No hem considerat en la nostra recerca les fonts orals. Aquestes tenen un gran interès i potencialitat, més encara degut a la immediatesa de molts dels esdeveniments considerats. Però considerem que les fonts orals mereixen ser utilitzades de forma sistemàtica i rigorosa. Per això, i per les dimensions i el caràcter general de la nostra recerca hem decidit no emprar-les.

Aquest és un estudi que comprèn més d'un segle d'història, per això podem considerar-lo una anàlisi de llarg termini. El treball comença amb una petita introducció sobre l'evolució de la indústria del vidre en el període considerat, des de finals de segle XIX fins a començaments de segle XXI. Seguim amb la part del nostre estudi dedicada a fer una interpretació general de la història de les cooperatives vidrieres. En aquesta considerem els elements més importants de la seva evolució i en fem una anàlisi conjunta. Així, relacionem la seva història en comú amb l'evolució de la situació econòmica al sector i, sobretot, de la canviant situació política sota la qual desenvoluparen les seves activitats. Més enllà del precedent de finals del segle XIX, podem considerar que el cooperativisme en la fabricació del vidre començà en els anys vint, tingué una eclosió extraordinària durant la Segona República, experimentà una crisi molt important

durant la Guerra Civil i la seva postguerra, de nou aparegué un nou cicle de creació de cooperatives cap els anys cinquanta, durant el franquisme, i encara una nova etapa de constitució d'entitats cooperatives durant la dècada dels anys vuitanta. Tot i que aquesta darrera fase, de molta menys intensitat a Catalunya. L'anàlisi de l'evolució històrica de les cooperatives vidrieres mostra l'existència de fites importants en l'aparició i l'evolució del cooperativisme vidrier i pretén ser l'eix principal de la interpretació de tot el fenomen. El següent apartat constitueix la part principal de la nostra investigació i està formada pels estudis monogràfics de totes i cadascuna de les cooperatives vidrieres de les que hem sabut la seva existència. El conjunt d'aquests estudis monogràfics sobre cada cooperativa del vidre és el que hem utilitzat per construir la interpretació general de la història del cooperativisme vidrier. L'espai i l'atenció dedicat a cada cooperativa en aquests estudis monogràfics té, en general, una relació proporcional amb el volum d'informació disponible i amb la importància de les diverses entitats. Malgrat tot, aquesta proporcionalitat no sempre s'ha acomplert. En tot cas, d'algunes cooperatives —normalment de les de dimensions més petites— hem situat tot el que coneixíem, i amb alguna de les altres ens ha calgut limitar-nos. Per algunes cooperatives l'existència d'abundant material d'arxiu els hagués permès dedicar-se a estudis específics i monografies senceres. Els relats monogràfics que hem escrit sobre les més de dos dotzenes de cooperatives de fabricació del vidre de les que en tenim constància estan ordenats de forma cronològica, a partir de les seves dates de creació. Hi ha un aspecte de l'activitat cooperativa, el del mutualisme laboral i la seva obra social, que hem considerat amb molt poc detall. Moltes de les cooperatives investigades van instituir caixes de vellesa i invalidesa, altres tenien les seves seccions culturals i esportives. Però, malgrat la seva importància, hem considerat que lamentablement era inabastable l'estudi d'aquesta faceta social de les cooperatives en aquest moment. Tan sols hem introduït aquests temes en el relat quan era significatiu per assenyalar com afectava la marxa d'una determinada cooperativa. Finalment, hem situat un apartat amb les conclusions principals a les que hem arribat.

En general estem molt satisfets dels resultats obtinguts, però som conscients que amb aquest llibre no s'ha dit encara l'última paraula sobre el cooperativisme vidrier. El treball que hem elaborat constitueix una primera aproximació i una interpretació general sobre el cooperativisme de producció a la indústria del vidre. Per tot això, considerem aquest estudi sobretot un punt de sortida, més que no un punt d'arribada.